

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ВЕКСЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

© Амеліна О.В., 2007

Розглянуто сучасне методичне забезпечення оцінювання ризиків вексельних операцій, яке є в основі нормативних актів, затверджених НБУ, та яке використовується вітчизняними комерційними банками. Наведено критичний аналіз такого забезпечення та запропоновано власну методику резервування вексельних операцій.

The article considers the current methods support for the estimation of the risks bill operations which is the basis for the normative acts. Approved by the domestic commercial banks. The critical analysis of such maintenance is presented as well as the appropriateness of its and offer own methods reserve for bill operations.

Постановка проблеми. Однією з найпоширеніших операцій на українському ринку цінних паперів є придбання векселів з дисконтом з метою їх продажу або погашення емітентом та отримання доходу від їх володіння за допомогою амортизації дисконту. За даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2006 р. під час здійснення торговельних операцій банків з вексями обсяги їх купівлі перевищують обсяги продажу на 1373,16 млн.грн. Отже, частка придбаних векселів залишається у портфелях банків до погашення. Це, з одного боку, підтверджує думку про наявність векселів, врахованих банками, а з іншого, зобов'язує векселедержателів (банків) звертати особливу увагу на ризики, пов'язані з платоспроможністю зобов'язаних за векселем осіб.

Для успішного розвитку та зміцнення конкурентних позицій будь-який комерційний банк повинен володіти адекватною сучасним реаліям методологією управління банківськими ризиками, зокрема і ризиками вексельних операцій, що забезпечує надійний захист інтересів вкладників та контрагентів банку. Існуючі методики оцінювання ризику вексельних операцій не враховують особливостей банківської діяльності, зокрема наявності солідарної відповідальності за векселем, що призводить до неправильного оцінювання ризиків та сум сформованих резервів за цими операціями. Наслідками є необґрунтоване збільшення обсягів резервування та скорочення вексельних операцій. З огляду на це, потребують істотного вдосконалення принципи формування резервів відшкодування можливих втрат за вексельними операціями банків.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми банківських ризиків присвячені численні наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, Т. Бартона, У. Зенкера, М. Рогова, В. Сушко, В. Вітлінського, вагомий внесок у вивчення проблематики ризиків у сучасній банківській системі належить І.В. Ларіоновій [3, 4]. З появою нових нормативних актів, які регулюють облік цінних паперів та порядок формування резервів під операції банків з цінними паперами [1,2], цю проблематику вивчають такі вчені-економісти, як Л.П. Куценко, Л.М. Снігурська, та ін. Основна увага дослідників акцентується на визначенні, класифікації, інструментах вимірювання, методах управління, організаційному забезпеченню ризиків.

Цілі статті. Незважаючи на значне опрацювання цього питання, єдиного підходу щодо систематизації методик розрахунку резервів під вексельні операції поки що не опрацьовано, що своєю чергою перешкоджає їх впровадженню у практику українських банків. Саме тому однією з актуальних проблем залишається оцінювання ризиків під час проведення активних операцій банків з вексями для формування резервів відшкодування можливих втрат.

У статті також розглядається порядок формування комплексного методичного підходу до оцінювання ризиків вексельних операцій, а також розрахунку та обґрунтування суми очікуваного відшкодування за векселями в портфелі банку до погашення.

Основний матеріал. Традиційно під методологічним забезпеченням оцінювання ризиків у різних сферах діяльності розуміють розроблення формальних методів їх виявлення, оцінювання, аналізу та попередження виникнення, а також застосування заходів щодо зниження ступеня ризику.

Вітчизняний механізм страхування ризиків за операціями банків з цінним паперами, який регламентований інструктивними матеріалами НБУ, потребує ефективних аналітичних досліджень, передусім, стану зовнішнього економічного середовища. Чинне законодавче та методологічне забезпечення, що регламентує порядок формування та розрахунку резервів, під операції банків з векселями передбачає необхідність створення системи оцінювання фінансового стану підприємства-векселедавця (зобов'язаних за векселем осіб) та проведення моніторингу їх діяльності під час існування вексельних відносин, а також формування резервних сум під нестандартну заборгованість за вексельними зобов'язаннями.

Моделюючи систему ризиків за придбаним векселем, комерційні банки мають враховувати його унікальні властивості. Головна особливість векселя полягає в тому, що він полегшує кредитування та грошові взаєморозрахунки між суб'єктами вексельних операцій та виступає як цінний папір. Отже, й спектр притаманних векселю ризиків включає не тільки ризики, характерні для кредитних інструментів (ризики пов'язані з непогашенням відсотків та основної суми боргу за векселем), а й ризики, притаманні цінним паперам (насамперед, ризик несприятливих коливань вартості, ризик недостатньої прибутковості, ризик зниження ліквідності тощо).

Тому враховуючи специфіку векселя, яка полягає у тому, що вексель може бути трасований на платника, авальований або індосований необмежену кількість разів здійсненням відповідного передавального надпису (індосаменту), ризик операцій банку з векселями виникає з таких умов: попередньо визначеної низької платоспроможності векселедавця та зобов'язаних за векселем осіб; неповернення вексельного боргу у визначений термін; зниження ринкової ціни векселя внаслідок зміни поточної ринкової норми дохідності (внаслідок зміни ситуації на активному фондовому ринку).

З метою визначення втрати економічної вигоди за векселем та необхідності формування резерву, комерційні банки наприкінці кожного місяця повинні здійснювати моніторинг фінансового стану векселедавців або зобов'язаних за векселем осіб на предмет погашення відсотків та основної суми боргу за векселем. Якщо їх фінансовий стан істотно погіршився, то ризик несплати або несвоєчасної сплати відсотків й основного боргу значно зростає. У такому разі банк повинен розрахувати суму коштів, яку він планує отримати (сума очікуваного відшкодування з врахуванням фактора ризику емітента) та порівняти її з балансовою вартістю активу (векселя). Якщо балансова вартість векселя перевищує суму очікуваного відшкодування (вартість його відшкодування), така різниця повинна бути врахована як зменшення корисності векселя.

Одночасно на цю суму (різниця між балансовою вартістю векселя та сумою очікуваного відшкодування) потрібно зменшити балансову вартість векселя методом прямого коригування або за рахунок створення резерву. Якщо балансова вартість векселя менша за розраховану суму очікуваного відшкодування та існує ризик неповернення вексельного боргу, комерційні банки мають оцінити ризиковість векселя й відповідно скоригувати балансову вартість цього боргового цінного папера.

Отже, першочергово комерційні банки мають розрахувати суму очікуваного відшкодування та порівняти її з балансовою вартістю векселя. Визначення суми очікуваного відшкодування за векселем розраховується як сума оцінених майбутніх грошових потоків, зважених на залишковий показник ризику векселя та дисконтована на ефективну ставку відсотка. Під час її розрахунку банк повинен дотримуватись такої послідовності дій:

- визначити залишковий термін дії векселя;
- оцінити очікувані майбутні грошові потоки за векселем відповідно до часу їх виникнення;
- визначити суму дисконтованих майбутніх грошових потоків за векселем.

Розрахунок теперішньої (дисконтованої) вартості очікуваних майбутніх грошових потоків здійснюється дисконтуванням кожного елемента потоку окремо. Щодо векселів, придбаних з дисконтом, банк має дисконтувати тільки номінальну вартість векселя, оскільки проміжні виплати доходу (відсотків) не допускаються. Якщо строк виникнення очікуваного майбутнього грошового потоку не відповідає періоду, для якого була розрахована ефективна ставка відсотка, банк повинен здійснити відповідну трансформацію ставки.

Економічна сутність очікуваного відшкодування полягає у визначенні суми погашення цінного паперу (векселя) емітентом (зобов'язаною за векселем особою) на будь-якому етапі його перебування в портфелі до погашення. При цьому мінімальна сума, яку банк планує отримати від володіння векселем, є його балансовою вартістю (на дату придбання банк планує отримати собівартість векселя, на дату погашення – номінальну вартість та суму нарахованих відсотків). Тобто розрахована сума очікуваного відшкодування за векселем, придбаним в портфель до погашення, прирівнюється до його балансової вартості. Сума резерву за векселем залежатиме лише від класу коригування емітента (зобов'язаної за векселем особи), тому різницю між балансовою вартістю та сумою очікуваного відшкодування може формувати лише фактор ризику емітента (зобов'язаної за векселем особи). Зважаючи на це, вважаємо розрахунок двох базових величин недоцільним та пропонуємо приймати суму очікуваного відшкодування за балансову вартість векселя й здійснювати тільки аналіз фінансового стану підприємства-векселедавця (зобов'язаної за векселем особи). На нашу думку, методика визначення ризику вексельних операцій більшою мірою має забезпечувати оцінювання та аналіз фінансового стану підприємства-векселедавця, враховуючи всі особливості векселя (наявність солідарної відповідальності за векселем).

Своєю чергою механізм оцінювання фінансового стану підприємства-векселедавця передбачає проведення аналізу якісних (основний вид діяльності та форма власності) та кількісних (системи показників діяльності) факторів ризику, що можуть тою чи іншою мірою вплинути на виконання зобов'язань за векселем, з визначенням їх ймовірного впливу на дотримання умов вексельної угоди встановленням оптимальних значень та відповідних балів для кожного з показників. У зв'язку з тим, що придбання векселя в портфель до погашення за економічною сутністю можна вважати видачею кредиту, при визначенні класу емітента комерційні банки використовують значення фінансових коефіцієнтів, які застосовують у системі їх оцінювання як позичальників.

Усі розраховані показники аналізують, порівнюють з нормативними, внаслідок чого кожний показник отримує свою оцінку із врахуванням його значущості, яка є елементом сумарної кінцевої оцінки фінансового стану підприємства-векселедавця. У результаті, залежно від стану платоспроможності та фінансової стійкості, кожен емітент належить до одного з п'яти класів, які характеризують його надійність.

Загалом оцінюючи цю методику, можемо стверджувати, що вона в основному ґрунтується на суб'єктивних оцінках. Коефіцієнти обчислюють на підставі балансових даних, що характеризують майновий стан підприємства на певну дату, і, відповідно, мають статичний характер та є одномоментними. Звідси висновки будуть обґрунтованими лише за умови дослідження їх рівня за декілька періодів.

Під час придбання векселя банк застосовує рейтингову оцінку зобов'язаної за векселем особи, яка ґрунтується на різних способах розрахунку комплексних показників фінансового стану з урахуванням їх значимості. Інтегральне оцінювання здійснюється на основі узагальнювальних (інтегральних) показників фінансового стану підприємств-векселедавців або з використанням балів поєднанням аналітичних та експертних оцінок.

Порівняння нормативних методик та літературних джерел виявило таку проблему: економісти пропонують різний набір показників та різну методику їх оцінювання (визначення інтегрованих показників та використання балів).

Так, Л.А. Лахтіонова [9] пропонує розраховувати інтегральний показник з погляду віднесення банком підприємств-позичальників залежно від стану платоспроможності та фінансової стійкості до одного з п'яти класів, які, на її думку, характеризують його надійність, визначаючи інтегрований

показник фінансового стану, який розраховують на підставі відповідних коефіцієнтів та їх вагових значень.

Інші економісти [10] пропонують використання бальної системи, яка ґрунтується на виставленні відповідних балів для кожного показника з огляду на його вагомість серед інших показників. Своєю чергою вагомість кожного показника визначається індивідуально для кожної групи емітентів залежно від особливостей контрагента (галузь економіки, сезонність виробництва, обіговість коштів), ліквідності балансу, становища на ринку.

На нашу думку, основним недоліком оцінювання фінансового стану емітента за бальною системою є те, що ця методика ґрунтується на суб'єктивних оцінюваннях аналізу розрахованих показників та містить значний ступінь вірогідності похибок під час розрахунку класу емітента.

Тому результатом оцінювання фінансового стану підприємства-векселедавця на визначену дату повинна стати оцінка стану фінансових ресурсів за шкалою низки диференційованих інтегральних показників. Оцінку фінансового стану підприємств-векселедавців рекомендується визначати через застосування відносних показників, використовуючи для цього як джерело інформації фінансову (публічну) звітність. Але в результаті найдоцільніше розробити один інтегрований показник, за допомогою якого можна оцінити фінансовий стан підприємств-векселедавців за певний період та встановити місце у класифікаційній групі господарюючих суб'єктів.

Для комерційних банків інтегроване оцінювання підприємств-векселедавців, на наш погляд, має ґрунтуватись на таких положеннях:

- алгоритм розрахунку економічних показників повинен бути простим та зрозумілим;
- усі фінансові коефіцієнти повинні мати точно визначені оптимальні (нормативні) величини, а також межу мінімально задовільного рівня;
- фінансові коефіцієнти, на основі яких розраховується інтегральний показник, мають бути визначені на підставі показників, які знаходяться у формах офіційної річної звітності.

Запропоновану методику потрібно здійснювати так. На підставі фінансової звітності емітента розраховується значення основних показників, які характеризують його фінансовий стан [5]. Специфіка фінансових показників (коефіцієнтів), за якими оцінюється фінансовий стан суб'єктів підприємництва, полягає у тому, що нормативне значення знаходиться у визначеному інтервалі. Тобто, оцінка буде однаково негативною як за значною недостатністю, так і за значного перевищення показником нормативного значення (критерію). Тому враховуючи вищезазначене, пропонуємо для інтегрального оцінювання фінансового стану векселедавців та інших зобов'язаних за векселем осіб, застосовувати метод відстані від еталону, де еталоном є нормативні значення показників.

$$P = \sqrt{\left(1 - \frac{K_1}{N_1}\right)^2 + \left(1 - \frac{K_2}{N_2}\right)^2 + K + \left(1 - \frac{K_n}{N_n}\right)^2}, \quad (1)$$

де P – інтегральний коефіцієнт, за яким оцінюється фінансовий стан підприємства; 1 – координати нормативних показників, які визначають відношенням $\frac{E_n}{N_n} = 1$; K_1, K_2, \dots, K_n – фактичні значення

коефіцієнтів, обраних для оцінювання фінансового стану; N_1, N_2, \dots, N_n – нормативні значення відповідних показників; $\frac{K_1}{N_1}, \frac{K_2}{N_2}, K, \frac{K_n}{N_n}$ – набір координат окремих показників фінансового стану

щодо нормативних значень.

Критерієм інтегрального оцінювання за показником P буде його мінімальне значення, яке дорівнює 0. Такий результат є малоімовірним та означає, що всі показники фінансового стану дорівнюють еталонним значенням. Отже, чим менше буде значення інтегрального показника P , обчисленого на основі фінансової звітності векселедавця, тим вищим буде клас емітента. Тому наступним етапом визначення рівня ризикованості векселів є розрахунок класу емітента на основі значень інтегрального показника.

Алгоритми розрахунку основних показників фінансового стану емітента загальновідомі та визначаються як співвідношення окремих статей фінансової звітності підприємства-векселедавця. Що ж до критеріїв їх оцінювання (оптимальні теоретичні значення цих показників зазначені в Положенні № 279 [5]), то із запропонованим рівнем узагальнення можна погодитись тільки, якщо йдеться про показники платоспроможності (коефіцієнт абсолютної, швидкої та поточної ліквідності), які дійсно потрібно уніфікувати для всіх суб'єктів господарської діяльності як такі, що регулюють стан розрахунків та не повинні залежати від особливостей технологічного циклу. Що стосується показників фінансової стійкості (коефіцієнт автономії, маневрування, коефіцієнт питомої ваги власного капіталу в оборотних активах), то кожен з них безпосередньо пов'язаний з технологією виробництва та особливостями господарської діяльності підприємства, чим власне і обумовлюється структура його активів. Особливості фінансово-господарської діяльності обумовлюють обсяг та структуру оборотних активів та поточної заборгованості, що ж до умов покриття поточних боргів оборотними коштами, то вони залишаються незмінними для всіх типів підприємств та не залежать від галузі діяльності. Саме цим пояснюється необхідність значної диференціації критеріїв не тільки за видами діяльності, а навіть за видами господарювання, притаманним окремим підприємствам, які належать до однієї галузі національної економіки. Враховуючи вищенаведене, запропонована система оцінювання показників платоспроможності та фінансової стійкості підприємств, диференційованих за галузевою ознакою (табл. 1).

Таблиця 1

Система оцінювання показників платоспроможності та фінансової стійкості підприємств, диференційованих за галузевою ознакою

Назва показника	Нормативне значення коефіцієнта у %		
	Підприємства енергетики	Підприємства легкої та харчової промисловості	Підприємства невиробничої сфери
Показники платоспроможності			
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	20	20	20
Коефіцієнт швидкої ліквідності	50	50	50
Коефіцієнт поточної ліквідності	200	200	200
Показники фінансової стійкості			
Коефіцієнт автономії	65	45	30
Коефіцієнт маневрування	25	45	65
Коефіцієнт питомої ваги власного капіталу в оборотних активах	30	25	20

Показники фінансової стійкості, диференційовані за галузевою ознакою, безпосередньо пов'язані з обсягом та характером розміщення в активах власного капіталу. Ці відмінності враховані в нормативних значеннях показників платоспроможності та фінансової стійкості підприємств, диференційованих за галузевою ознакою.

Групування підприємств-векселедавців за критеріями ризику залежно від значення інтегрального показника наведено в табл. 2.

Застосування цієї методики для оцінювання ризиковості придбаних та одержаних векселів не викликає труднощів, пов'язаних із залученням інформації щодо фінансового стану платників: баланс належить до складу фінансової звітності, яку платник за векселем повинен надати на вимогу векселедержателя.

Враховуючи те, що зазначені в Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [5] вимоги щодо оцінювання фінансового стану підприємства-векселедавця є мінімально необхідними, комерційні банки мають

право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінювання фінансового стану, що підвищують вимоги до показників для адекватного оцінювання ризиків вексельних операцій та належного контролю за ними.

Таблиця 2

Визначення класу емітента залежно від значення інтегрованого показника “Р”

Клас	Значення інтегрального показника
А	до 10%
Б	від 10% до 20%
В	від 21% до 30%
Г	від 30% до 35%
Д	понад 35%

Оцінюючи фінансовий стан підприємств-векседавців з погляду спроможності своєчасно розрахуватися за вексельним зобов'язанням, комерційні банки особливу увагу мають приділяти спроможності контрагента генерувати потоки грошових коштів, на погашення вексельного боргу. Таке оцінювання має ґрунтуватись на даних про рух коштів у минулому.

На нашу думку, під час розрахунку коефіцієнта ризику за векселем пріоритетним має бути показник покриття вексельного боргу завдяки надходженням коштів на поточний рахунок підприємства-векседавця. Враховуючи те, що емітент погашає номінальну вартість та відсотки за векселем із надходжень на поточний рахунок, для оцінювання своєчасності сплати вексельного боргу доцільно запропонувати додатковий коефіцієнт покриття вексельного зобов'язання (K_n), який розраховують за такою формулою:

$$K_n = S_{надх} / (S_{ном в} / n + D_m), \quad (2)$$

де $S_{надх}$ – сума грошових надходжень на поточний рахунок за попередній місяць; $S_{ном в}$ – номінальна вартість векселя; n – кількість місяців дії вексельної угоди; D_m – сума нарахованих відсотків за звітний місяць.

Чисельником є сума грошових надходжень на поточний рахунок за попередній місяць ($S_{надх}$), що розраховується як сума надходжень на поточний рахунок за кожний день звітного місяця. Знаменником (постійна величина) є сума номінальної вартості векселя, поділеної на кількість місяців дії вексельної угоди, та нарахованих відсотків (за відсотковим векселем) за звітний місяць. Для згладжування коливань бізнес-циклу, особливо для підприємств із сезонним характером виробництва, під час розрахунку цього показника потрібно використовувати середньомісячні суми надходжень на поточний рахунок емітента за період. Нормативне значення коефіцієнта (10 %) встановлено з огляду на те, що ймовірність несвоєчасного або неповного погашення вексельного боргу є високою, у той час, коли сума платежу становить понад 10 % від надходжень на його поточний рахунок за місяць. Запропонований коефіцієнт покриття вексельного зобов'язання дає змогу остаточно переконатись у платоспроможності підприємства-векседавця (зобов'язаної за векселем особи).

Як вже зазначалось, існуючі методики оцінювання ризику вексельних операцій не враховують його особливостей, зокрема наявності солідарно відповідальних осіб за векселем (індосантів), що призводить до неправильного оцінювання ризиків та сум сформованих резервів. Специфіка векселя полягає в тому, що він може бути індосований необмежену кількість разів, здійсненням відповідного передатного надпису (індосаменту) на підтвердження переходу права власності за векселем до іншої особи. При цьому зобов'язання попередніх індосантів та інших відповідальних за векселем осіб не скасовують з кожним наступним передаванням векселя. Отже, наявність солідарно зобов'язаних за векселем осіб дає змогу розглядати їх як гарантів відшкодування вексельного боргу. Разом з тим, згідно з п. 5.2. Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів № 561 [2], значення показника ризику цінного паперу

відповідного класу емітента можна відкоригувати у разі наявності додаткового забезпечення (зокрема гарантійного). Враховуючи це, пропонуємо оцінювати ризик вексельних операцій з урахуванням кількості зобов'язаних осіб, кожна з яких є гарантом за цим векселем (ризик за індосованими векселями буде тим меншим, чим більше осіб індосувало вексель). Це означає, що регламентовані значення показників ризику цінних паперів (в нашому випадку для векселів) можна розповсюдити тільки на векселі, які не були індосовані. Що ж до індосованих векселів, то ризик за кожним з них буде тим меншим, чим більше осіб індосувало вексель (за умови позитивної оцінки фінансового стану індосантів, табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнти ризику за придбаними векселями

Клас емітента	Коефіцієнт ризику за векселями		
	не індосованими (регламентовані значення)	індосованими з кількістю індосантів	
		від 1 до3	більше 3-х
А	0	0	0
Б	0	0	0
В	0,2	0,15	0,10
Г	0,5	0,40	0,30
Д	1,0	0,80	0,70

Своєю чергою оцінювання платоспроможності векселедавця та індосантів векселя ґрунтується на індивідуальному підході до кожного суб'єкта вексельних операцій та потребує залучення фінансової звітності кожного з них, ґрунтуючись на застосуванні аналізу коефіцієнтів. Ця методика нескладна, але залежно від кількості об'єктів аналізу може бути досить трудомісткою. Як відомо, умовою ефективного аналізу є правило, згідно з яким витрати на його здійснення не повинні перевищувати очікуваний ефект від його дій. Отже, аналіз зобов'язаних за векселем осіб буде доцільним за умови істотності боргу, оформленого векселем. Тому зважаючи на ефективність цієї методики, можна її рекомендувати для оцінювання ризиків за векселями, виданими на суми, які є значущими для комерційних банків. Критеріями значущості вексельних зобов'язань можна запропонувати такі показники: рівень вексельного боргу за одержаним векселем щодо сукупної вартості активів; рівень вексельного боргу за одержаним векселем щодо вартості оборотних активів.

Висновки. Вважаємо, що використання запропонованої методики дасть змогу комерційним банкам оперативніше аналізувати фінансовий стан підприємств-векселедавців, приймати вчасні управлінські рішення щодо оптимального формування та використання фінансових ресурсів.

1. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінним папером в банках України: Постанова Правління НБУ № 355 від 20.08.2003р // zaco.n.rada.gov.ua. 2. Про затвердження Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів: Постанова Правління НБУ №561 від 17.12.2003р zaco.n.rada.gov.ua. 3. Ларионова И.В. Методы управления рисками кредитной организации и способы их ограничения // Бизнес и банки. – 2000. – №40(518). – С. 1–3. 4. Ларионова И.В. Система мер антикризисного управления как фактор восстановления стабильности кредитной организации // Бизнес и банки. – 2000. – № 44 (522). – С. 3–5. 5. Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Постанова Правління НБУ №279 від 06.07.2000р // zaco.n.rada.gov.ua. 6. Земитан Г. Методы прогнозирования финансового состояния организации // Управление 3000 // www.bizoffice.ru. 7. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К., 2001. 8. Методы финансовой диагностики // Управление 3000 // www.bizoffice.ru. 9. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. –К.: КНЕУ, 2001. – 387 с. 10. Кредитування з використанням складських документів на зерно // Банковский аудит. – 2006. – № 7 (118).